

В. В. Отрощенко

Енеоліт

ЕНЕОЛІТ (від лат. *aeneus* – мідний і грец. *λίθος* – камінь) – доба праісторії, пов'язана з освоєнням людством першого металу – міді. Датована 6–4 тис. до н. е. Ін. назви – халколіт (від грец. *χαλιυς* – мідь і *λίθος* – камінь), мідно-кам'яний вік. За критеріями археол. періодизації, це доба впровадження та широкого використання мідних виробів, що спричинило деградацію кременевої індустрії, збіднення номенклатури кам'яних знарядь. Вона розпочалася з усвідомлення людиною певних переваг міді над ін. матеріалами, відомими на той час. Знайомство людства з самород. міддю відбулося у 9–7 тис. до н. е. на Близькому Сході. Первісно її сприймали як різновид м'якого каменю і лише з часом почали виділяти серед ін. матеріалів за особл. технол. властивостями. Спочатку освоєно технологію мех. формування міді, згодом – прийоми плавлення її у горнах та виготовлення речей із застосуванням литва. За часів Е. знаряддя з металу не витіснили з ужитку кам'яні, кістяні, рогові чи дерев'яні артефакти, але перехід до використання міді сприяв розширенню тех. можливостей у багатьох галузях виробництва. Крім того, вироби з міді високо цінувалися, оскільки стали засобом обміну та предметами престижу, що позначали соц. статус власника. Потреба у мідних речах стимулювала виробництво й сприяла міжплемін. обміну. У період Е. набули поширення спеціалізов. землеробство й тваринництво; зародилися ранні ремісн. виробництва у галузях, що вимагали спец. знань, зокрема керам. виробництві, гірн. справі, металургії та металообробленні; сформувалися умови для переходу від пізньої первісності до ранньодерж. утворень на базі інтенсив. іригац. землеробства у Месопотамії та Єгипті. У Пд. і Центр.-Сх. Європі, куди перші метал. вироби потрапили з Перед. Азії через Балкани, період розквіту Е. припав на 5 тис. до н. е., коли з числен. копалень Балкан. п-ва (Аї-Бунар у Болгарії, Рудна Глава в Сербії та ін.) почали розповсюджуватися руда і виплавлений з неї метал у вигляді зливків чи готових виробів.

Укр. землі є одним із важливих осередків Е., датованого тут 5–4 тис. до н. е. Виділяють три періоди Е. у Надчорномор'ї: ранній (межа 6–5 – остання чв. 5 тис. до н. е.), середній, чи розвинутий (межа 5–4 – 3-я чв. 4 тис. до н. е.), фінал. (остання чв. 4 – 1-а чв. 3 тис. до н. е.). Вже за раннього періоду відбулася поляризація двох світів – землеробів Правобереж. Лісостепу та скотарів Степу. До світу землеробів цього періоду належали культура

Прекукутень, *трипільська культура* (етапи А та В-1), культури Болград-Алдень, [Лендель](#) на Волині та у Галичині, Полгар у Закарпатті; до світу скотарів – скелян. культура середньостогів. культурно-істор. спільності. За розвинутого періоду серед землероб. культур панувала культурно-істор. спільність Кукутень-Трипілля (етапи В-2 та С-1) в ареалі поміж Прутом і Дніпром, [лійчастого посуду культура](#) на Волині та у Галичині й Полгар у Закарпатті; в Степу – стогів. та деріїв. культури (див. [Деріївське поселення](#)) середньостогів. культурно-істор. спільності, постмаріуп. (квітян.) культура, *нижньомихайлівська культура*. Фінал. період розглядають як перехід. від Е. до [бронзового віку](#) чи навіть як його першу фазу. Культурно-істор. спільність Кукутень-Трипілля (етап С-2) у цей час розпалася на низку розрізнених локал. варіантів (культур): усатів. на Одещині (див. *Усатівські пам'ятки*), софіїв. на Київщині (див. *Софіївського типу Могильники*), город. на Пд. Волині, жванец. (гординешт.) у Серед. Наддніпрянщині (див. [Жванець-Щовб](#)). Серед скотар. культур Степу з'явилися пам'ятки животилів.-вовчан. типу, рогачиц. культури, *репінської культури* та пам'ятки типу Пивиха у Серед. Наддніпрянщині. Е., на відміну від [кам'яного віку](#), бронз. віку чи [залізного віку](#), не є універсал. періодом розвитку людства, оскільки відображає досягнення т. зв. неоліт. революції у її передових осередках та прилеглих до них регіонах, оточених світом неоліт. культур. Так, за Е. Лівобереж. Лісостеп і Полісся загалом населяли носії неоліт. культур Дніпро-Донецької культурно-історичної спільності, *ямково-гребінцевої кераміки культури*. Однак саме в осередках культур Е. зафіксов. остаточне утвердження відтворюв. форм господарства (рільництво, тваринництво), насел. опанувало гірн. справу, металургію та металооброблення, розвинулися спеціалізов. керам. виробництво, образотворче мистецтво, досягла якісно нового рівня розвитку духовна культура землеробів і скотарів. З добою Е. пов'язують також появу курганів (могил) у Степу, завершення формування й наступ. розпад індоєвроп. мовної спільності на локал. діалекти у 4 тис. до н. е.

Рекомендована література

1. Археологія Української РСР: В 5 т. Т. 1. К., 1971;
2. Даниленко В. Н. Энеолит Украины. К., 1972;
3. Энеолит и бронзовый век Украины. К., 1976;
4. Энеолит СССР. Археология СССР. Москва, 1982;
5. Давня історія України. Т. 1. К., 1997;
6. Україна: хронологія розвитку з давніх часів до пізньої античності. Т. 1. К., 2007.

Бібліографічний опис:

Енеоліт / В. В. Отрощенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-17884>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).